

Кошинець Віктор Васильович,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри юридичної
психології та прокурорської етики
Національної академії прокуратури
України

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У РОБОТІ ПРОКУРОРА

Правовий статус прокурора в кримінальному провадженні ґрунтується на конституційних нормах, що мають важливе значення для галузевого законодавства (ст. 121-123 Конституції України). Прокурор - учасник кримінального процесу, на якого законом покладено виконання в кримінальному провадженні функцій нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, а також забезпечують підтримання державного обвинувачення в суді (ст. 121 Конституції України, ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»).

Згідно зі ст. 36 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України прокурор у кримінальному провадженні здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Це означає, що саме на прокурора покладено обов'язок щодо сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання під час кримінального провадження вимог законів України, організації процесу досудового розслідування, визначення його напрямів, а також координації проведення процесуальних дій. Наприклад, прокурор може надати письмові вказівки суб'єктові призначення судово-психологічної експертизи (СПЕ) у тих чи інших кримінальних провадженнях, проведення певних видів експертиз. Така нормативна модель прокурорської діяльності повинна забезпечити охорону прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, законність кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів призначення СПЕ, оскільки прокурор спрямовує досудове розслідування, має постійний

доступ до процесуальної інформації, обізнаний із ключовими рішеннями, що приймаються слідчим, своєчасно усуває порушення закону та здатний забезпечити якість підтримання державного обвинувачення в суді.

Повноваження, пов'язані із забезпеченням законності досудового розслідування, передбачають участь у проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних діяч (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України); розгляд клопотання (ст. 220 КПК України), у тому числі стосовно призначення СПЕ. Повноваження, пов'язані з організацією та рухом кримінального провадження, дають змогу: збирати докази в порядку, передбаченому законом (ч. 2 ст. 22, ч. 1, 2 ст. 93 КПК України); доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений строк слідчих (розшукових) дій,

негласних слідчих

(розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії у визначеному порядку (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України); доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 5 ч. 2 ст. 36 КПК України); самостійно подавати слідчому судді клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у передбачених випадках (п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України).

З огляду на це, прокурор як процесуальний керівник під час призначення слідчим СПЕ повинен вимагати від слідчого виконання низки обов'язків, зокрема:

1. Винесення постанови про призначення СПЕ (ст. 101, 102, 110, 242, 243 та 486 КПК України).

2. Оформлення спеціальним протоколом виїмки зразків для проведення порівнювального експертного дослідження (ст. 104, 234, 159 і 245 КПК України).

3. Повідомлення підозрюваного, відповідно до ст. 42, 110-112 КПК України, про прийняте процесуальне рішення, зокрема ознайомлення його з постановою про призначення СПЕ. У разі, коли експертизу призначають щодо неповнолітнього або особи, яка через свої фізичні чи психічні недоліки не може самостійно здійснювати право на захист, під час ознайомлення з постановою необхідною є присутність захисника та законного

представника. Якщо підозрюваний звертається з клопотанням, слідчий зобов'язаний розглянути це клопотання про зміну чи доповнення постанови про призначення СПЕ та дати відповідь на нього в установленій формі. Згідно зі ст. 220 КПК України, слідчий зобов'язаний таке клопотання розглянути протягом не більше трьох діб із моменту подання й задовольнити за наявності відповідних підстав. На вимогу цієї статті слідчий про результати розгляду клопотання інформує особу, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься мотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання.

4. Обов'язкове

призначення СПЕ у випадках, передбачених ст. 242 КПК України. Зокрема, у п. 3 ч. 2 зазначеної статті передбачено, що СПЕ обов'язково призначають для визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності. Пункт 4 передбачає призначення експертизи для встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості (комплексна психолого-медична експертиза). Пункт 5 передбачає призначення експертизи для встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України (психолого-медична експертиза).

5. Надання експертові матеріалів, необхідних для проведення СПЕ.

6. Нерозголошення даних досудового розслідування. Частина 2 ст. 222 КПК України передбачає, що за необхідності слідчий попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку із взяттям у нього участі, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену законом.

Призначення СПЕ є одним із засобів встановлення істини в кримінальному процесі, оскільки застосування знань психології,

на наше переконання, сприяє правильному вирішенню завдань запобігання кримінальним правопорушенням та їх розслідування, перевиховання осіб, що їх учинили.

Оцінюючи матеріали експертизи, прокурор повинен з'ясувати такі питання:

а) чи досліджував експерт оригінали об'єктів експертизи та матеріалів, що порівнювалися? Тобто прокурор повинен, оглянувши матеріали експертизи, установити, що це ті оригінали, які досліджував експерт. Така вимога стосується всіх видів експертиз, у яких експерт працює з речовими доказами. Що ж стосується судово-психологічної експертизи, то тут є особливості в об'єкті дослідження. Здебільшого об'єктом експертизи є сторона в справі. У цьому разі значний вплив на результати експертизи має зацікавлення самого підекспертного в проведенні експертизи. Це також повинен урахувати прокурор під час оцінки висновку експерта;

б) чи було достатньо матеріалів експертизи для складання висновку? Під повнотою матеріалів експертизи слід розуміти направлення в розпорядження експерта всіх необхідних об'єктів дослідження та додаткових матеріалів, необхідних для написання висновку;

в) чи були матеріали придатні для проведення експертизи й складання висновку? Прокурор має право перевірити придатність (якість) матеріалів для проведення експертизи двічі: при призначенні експертизи та при оцінці висновку експерта прокурором. Придатними вважаються матеріали того ж періоду, що й об'єкт дослідження, які не змінювались із моменту події, що відбулася, до моменту проведення дослідження, або такі зміни суттєво не вплинули на їх якість.

Прокурор повинен чітко виконувати вимоги ст. 9 КПК України щодо виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.